

Piotr Osowy

Systemy nadzwyczajnych środków zaskarżenia w prawie procesowym cywilnym w Europie – zagadnienia wybrane

I. Uwagi wstępne

Potrzeba przedstawienia nadzwyczajnych środków zaskarżenia obowiązujących w wybranych systemach prawnych wynika, w moim przekonaniu, z faktu, że badania prawno porównawcze w ujęciu funkcjonalnym, uwzględniające obce rozwiązania i instytucje prawne, mają istotne znaczenie dla wnikliwego poznania własnych rozwiązań i instytucji w dziedzinie tak bliskiej życiu, jaką jest umiejętne wykorzystywanie dostępnych środków zaskarżenia dla ochrony należnych podmiotom cywilnym praw podmiotowych¹. Dodatkowo w tekście przypisów zamieszczono interesujące na tle rozważanych rozwiązań przykłady polskich unormowań prawnych.

II. Zaskarżenie orzeczeń sądowych poza tokiem instancji

Celem każdego postępowania sądowego jest dążenie do wydania prawidłowego orzeczenia, a w związku z tym wszystkie porządki prawne

---

¹ Por. J. Jakubowski, *Z problematyki metodologicznej badań prawno porównawczych*, PiP 1963, z. 7; H. Jaschek, *Entwicklung, Aufgaben und Methoden der Strafrechtsvergleichung*, Tübingen 1955, s. 26.

przewidują, że strona, której prawa podmiotowe zostały naruszone w zapadłym, prawomocnym orzeczeniu, ma prawo zastosować przeciwko niekorzystnemu dla siebie rozstrzygnięciu nadzwyczajny środek odwoławczy, dopuszczalny już poza tokiem instancji. Znalazło to swoje dobitne potwierdzenie między innymi w art. 1 Zalecenia Nr R (95)² dla państw członkowskich Unii Europejskiej. Jednocześnie, zgodnie z zasadą niezawisłości sądownictwa, prawidłowość orzeczeń sądowych oraz korekta stwierdzonych uchybień dokonywana jest na drodze nadzoru judykacyjnego.

Prawomocność materialna³ jest to moc wiążąca orzeczenia prawomocnego formalnie⁴. Moc ta zwana jest w literaturze skutecznością orzeczenia⁵. Zasluguje tu na przypomnienie inspirująca rola, jaką w kwestii wprowadzenia do nauki procesu cywilnego pojęcia skuteczności orzeczenia odegrał W. Siedlecki, gdyż to on w swoich pracach⁶ podkreślał konieczność wprowadzenia tego pojęcia do porządku prawnego.

---

² Zob. *Recommendation of the Committee of Ministers to member states concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases*, [w:] *Council of Europe, Introduction and Improvement of the Functioning of Appeal Systems and Procedures in Civil and Commercial Cases*, Strasbourg 1995, s. 212.

³ W gruncie rzeczy do dzisiaj uważa się jeszcze za trafne opisanie idei prawomocności w § 657 przepisu wprowadzającego do pruskiej AGO z 1793, który stanowił: „Spokój i porządek w społeczeństwie cywilnym nie pozwalają, aby procesy uwieczniać i aby pod byle zarzutem były znowu kwestionowane prawa stron uznane i ustalone przez sędziego w drodze ustawowo miarodajnych badań”.

⁴ O podwójnej funkcji prawomocności (negatywnej – *ne bis in idem*) oraz (pozytywnej – wyrażającą się w sile prejudycjalności) zob. H. T r a m m e r, *O właściwe miejsce dla „czystych” norm materialnego prawa cywilno-jurysdykcyjnego*, Przegląd Notarialny 1949, s. 20; Z. R e s i c h, *Res iudicata*, Warszawa 1978, s. 20 i nast.; H. F. G a u l, *Die Entwicklung der Rechtskraftlehre seit Savigny und der heutige Stand*, *Festschrift für Flume*, Bonn 1978, s. 443, autor wspomina o L. F. K e l l e r z e i jego dziele *Über Litiscontestation und Urteil nach klassischem römischem Recht*, Berlin 1827, s. 232, jako o odkrywcy tego dualizmu.

⁵ Por. W. H e n c k e l, *Prozessrecht und materielles Recht*, München 1970, s. 231; A. M i ą c z y ń s k i, *Skuteczność orzeczeń w postępowaniu cywilnym*, ZN UJ 1974, z. 67 i cyt. tam literatura obca (są to do dzisiaj najobszerniejsze monograficzne opracowania tego tematu).

⁶ Por. W. S i e d l e c k i, *Postępowanie cywilne, część szczegółowa*, Warszawa 1959, s. 209; t e n ż e, *Orzeczenie konstytucyjne w postępowaniu cywilnym*, *Księga pamiątkowa ku czci K. Stefki*, Warszawa-Wrocław 1967, s. 307.

Środkami zaskarżenia orzeczeń sądowych poza tokiem instancji są te środki prawne, przy pomocy których można dążyć do osiągnięcia celu w postaci obalenia prawomocnego już orzeczenia sądowego, w sytuacji gdy orzeczenie takie dotknięte jest określoną wadą. Cechą zbliżającą tego typu środki prawne do środków zaskarżenia orzeczeń sądowych w toku instancji jest konieczność uprzedniego istnienia orzeczenia sądowego jako warunku *sine qua non* możliwości wszczęcia przy pomocy takiego środka postępowania, którego celem może stać się nie tylko uzyskanie obalenia istniejącego prawomocnie orzeczenia, lecz zarazem najczęściej jednocześnie uzyskanie innego (o odmiennej treści) orzeczenia sądowego w miejsce orzeczenia zaskarżonego⁷. Wyłączne obalenie istniejącego orzeczenia jest w zasadzie celem zaskarżenia orzeczenia sądowego poza tokiem instancji jedynie wówczas, gdy przyczynę obalenia stanowi nieważność postępowania, spowodowana wystąpieniem takich okoliczności, które wyłączają w ogóle możliwość postępowania i orzekania sądu w danej sprawie⁸. W innych przypadkach obalenie prawomocnego orzeczenia nie stanowi dla skarżącego celu samego w sobie, lecz pozwala mu na uzyskanie takiego stanu, w którym możliwym staje się zastąpienie wadliwego orzeczenia prawidłowym, i to właśnie możliwość uzyskania owego prawidłowego orzeczenia staje się celem wniesienia przez podmiot zainteresowany nadzwyczajnego środka zaskarżenia. Tak sytuacja przedstawia się w będących

---

⁷ Por. R. Pollak, *System des österreichischen Zivilprozeßrechts*, Wien 1932, t. II, s. 623; R. Holzhammer, *Österreichisches Zivilprozessrecht*, Wien-New York 1970, s. 269; L. Rosenberg, *op. cit.*, s. 689; J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, s. 840; N. Giudiceandrea, *Impugnazioni novissimo Digesto Italiano*, Torino 1962, t. VIII, s. 380; M. Sawczuk, [w:] *System prawa procesowego cywilnego*, t. III, *Zaskarżenie orzeczeń sądowych*, pod red. W. Siedleckiego, Wrocław-Lódź 1986, s. 383-463 i cyt. tam poglądy przedstawicieli polskiej nauki procesu cywilnego; P. Osowy, *Systemy zwyczajnych środków zaskarżenia w prawie procesowym cywilnym w Europie – zagadnienia wybrane*, Rejent 2003, nr 11, s. 59-86.

⁸ Por. N. Giudiceandrea, *op. cit.*, s. 389.

przedmiotem niniejszych rozważań procesach niemieckim⁹, austriackim¹⁰ szwajcarskim¹¹, włoskim¹², francuskim¹³.

Środki zaskarżenia orzeczeń poza tokiem instancji nie wywierają charakterystycznych dla zaskarżenia orzeczenia w toku instancji skutków w postaci dewolutywności i suspensywności. Nie może tu nastąpić wstrzymanie uprawomocnienia się orzeczenia, gdyż warunkiem koniecznym dopuszczalności zaskarżenia jest właśnie prawomocność orzeczenia, które ma być zaskarżone, natomiast kwestia dewolutywności w stosunku do zaskarżenia orzeczeń poza tokiem instancji w ogóle pozbawiona jest znaczenia. Fakt ten jest zresztą logiczną konsekwencją zasady instancyjności, która ma pełne zastosowanie jedynie w odniesieniu do systemu zwyczajnych środków odwoławczych – środki zaś zaskarżenia orzeczeń prawomocnych stanowią, jak trafnie to ujmuje S. Hanausek¹⁴, swoisty „wentyl bezpieczeństwa” przewidziany dla przypadków wyjątkowych i mają w stosunku do zasady instancyjności charakter środków komplementarnych.

---

⁹ L. Rosenberg, *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*, Berlin 1956; F. Lent, O. Jauernig, *Zivilprozessrecht*, München-Berlin 1963; E. Schilkén, *Zivilprozessrecht*, Köln 1995.

¹⁰ W.H. Rechberger, D.A. Simotta, *Zivilprozessrecht (Erkenntnisverfahren) mit Beispielen, Wiederholungsfragen und Mustern – unter Berücksichtigung der Zivilverfahrens-novelle*, Wien 1983.

¹¹ M. Guldener, *Schweizerisches Zivilprozessrecht*, Zürich, 1958; H.U. Walder-Bohner, *Zivilprozessrecht nach den Gesetzen des Bundes und des Kantons Zürich unter Berücksichtigung anderer Zivilprozessordnungen*, Zürich 1983; H.U. Walder-Richli, *Zivilprozessrecht*, Zürich 1996; O. Vogel, *Ujednolicenie szwajcarskiego prawa procesowego cywilnego a Europa*, [w:] *Jednolitość prawa sądowego cywilnego a jego odrębności krajowe*, pod red. M. Sawczuka, Lublin 1997.

¹² S. Costa, *Manuale di diritto processuale civile*, Turyn 1955; A. Lugó, *Manuale di diritto processuale civile*, Mediolan 1961; E. Fazzalari, *Il processo ordinario di cognizione*, Torino 1989.

¹³ D. Parisot, A. Jauffret, *Manuel de procédure civile et voies d'exécution*, Paris 1962; P. Cuche, J. Vincent, *Procédure civile et commerciale*, Paris 1963 (opracowania na tle k.p.c. francuskiego sprzed 1 stycznia 1976, to jest daty wejścia w życie nowego kodeksu procedury cywilnej „Nouveau Code de Procédure Civile”); H. Croze, Ch. Morel, *Procédure civile*, 24e éd., Paris 1996.

¹⁴ Tak S. Hanausek, *System zaskarżania orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym*, SC, t. IX, Kraków 1967, s. 161.

To odróżnienie pojęciowe pomiędzy zwyczajnymi i nadzwyczajnymi środkami odwoławczymi ma znaczenie we wszystkich systemach prawnych¹⁵.

III. Systemy nadzwyczajnych środków odwoławczych w poszczególnych państwach

1. Próbę krótkiej charakterystyki tych środków rozpocznę od systemu niemieckiego, z tego powodu, że w przypadku Polski droga do europeizacji prawa sądowego wiedzie przez bezpośredniego sąsiada, czyli Niemcy, a nie może budzić wątpliwości, że niemiecka doktryna prawa cywilnego sądowego procesowego w interesującej nas dziedzinie dysponuje bogatymi materiałami mogącymi stanowić nieocenioną pomoc¹⁶.

Przypadki nadzwyczajnych środków zaskarżenia w prawie niemieckim należą do rzadkości. Występują dwie grupy tych środków, za pomocą których może zostać obalona prawomocność orzeczenia sądowego. Jedne z nich zostały uregulowane w ustawie procesowej (tu skarga o wznowienie i skarga restytucyjna), inne rozwinęto w drodze poglądów wyrażanych przez judykaturę.

---

¹⁵ Wyjątek stanowi tu francuski porządek prawny, według którego skutek suspensywności polega na tym, że zawieszona zostaje jedynie wykonalność orzeczenia, a nie jego prawomocność. Sąd kasacyjny (*Cour de Cassation*) nie jest uważany za sąd instancji trzeciej w związku ze sprowadzeniem jego roli jedynie do badania zarzuconego faktu naruszenia prawa; por. C. C o r n u, J. F o y e r, *op. cit.*, s. 121-122. Zwraca na to uwagę również A. Le Paige, który traktuje kasację jako środek leżący podobnie jak wznowienie postępowania poza tokiem instancji; por. A. L e P a i g e, *Les voies de recours*, [w:] *Précis de droit judiciaire*, t. IV, Bruxelles 1973, s. 2-3. Na tej podstawie kasacja w prawie francuskim sytuowana jest jako nadzwyczajny środek odwoławczy.

¹⁶ Dodatkową inspiracją było wydane jako pokłosie zjazdu w Passau (Die Tagung der Wissenschaftlichen Vereinigung für Internationales Verfahrensrecht e. V. vom 11. Oktober 1989 in Passau) dzieło pt. *Das deutsche Zivilprozeßrecht und seine Ausstrahlung auf andere Rechtsordnungen*, z którym autor zapoznał się podczas pobytu latem 2002 r. na Albert Ludwigs Universität we Freiburgu.

Wśród ustawowych środków naczelnie miejsce zajmuje skarga o wznowienie postępowania¹⁷. Jak pisze L. Rosenberg¹⁸, skarga o wznowienie służy nie tylko stronom dla realizacji ich praw, lecz poprzez rozciągające się na nich prawomocne orzeczenie sądowe, rozstrzygające pomiędzy nimi spór prawny¹⁹, służy nadto państwowemu interesowi strzeżenia porządku prawnego, przywróceniu pokoju prawnego, pewności prawnej²⁰ czy prawnej stabilności (tzw. *Rechtsbeständigkeit*)²¹.

Według L. Rosenberga²², instytucja wznowienia postępowania nie jest środkiem prawnym, tzw. *Rechtsmittel*, albowiem postępowanie to wszczyna się na podstawie odrębnej (nowej) skargi (powództwa) – *Klage*²³ lub wniosku (*Antrag*)²⁴, który otwiera nowe, w pełni samodzielne po-

---

¹⁷ Skarga nieważności w Niemczech do 1982 r. nie miała większego praktycznego znaczenia, a i dogmatycznie uchodziła za mniej interesującą niż skarga restytucyjna. Dopiero od wyroku *Bundesgerichtshof* z dnia 5 maja 1982, BGHZ 1984, s. 24 i NJW 1982, s. 2449 stan ten uległ zmianie. W uzasadnieniu wypowiedziano pogląd, (...) że ustawodawca musi dopuścić skargę nieważności, gdy zaistnieją określone ciężkie naruszenia postępowania, albowiem trwanie takich okoliczności podrywa zaufanie do wymiaru sprawiedliwości (...).

¹⁸ Tak L. Rosenberg, *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*, wyd. 9, München-Berlin 1961, s. 3.

¹⁹ § 322 k.p.c. niem. określa zakres prawomocności i traktuje ją jako obowiązującą zasadę.

²⁰ Podobnie A. Schönke, H. Schröder, W. Niese, *Lehrbuch des Zivilprozessrechts*, Karlsruhe 1956, s. 20-21; H.F. Gaul, *Die Grundlagen des Wiederaufnahmerechts und die Ausdehnung der Wiederaufnahmegründe*, München 1956, s. 64.

²¹ Tak. E. Dorndorf, *Rechtsbeständigkeit von Entscheidungen und Wiederaufnahme des Verfahrens in der freiwilligen Gerichtsbarkeit*, Köln 1969, s. 56.

²² L. Rosenberg, *op. cit.*, s. 773.

²³ W literaturze niemieckiej zalicza się do *Widerspruchsklagen*, czyli do powództw opozycyjnych, wszelkie skargi, które zmieniają sytuację procesową, także skargę o wznowienie; por. K. Hellwig, *System des deutschen Zivilprozessrechts*, t. I, Leipzig 1912, s. 277. Warto dodać, że tego rozumienia powództwa opozycyjnego nie przejęła polska nauka procesu cywilnego, odnosząc to określenie do powództw zwalczających podstawę egzekucji.

²⁴ Ustawodawstwo niemieckie nie zawiera natomiast żadnych unormowań dotyczących wznowienia postępowania nieprocesowego, zwanego w nauce *die freiwillige Gerichtsbarkeit* (krytycznie do takiego tłumaczenia odniósł się A. Miączyski, *Istota prawomocności w świetle poglądów nauki niemieckiej*, SC, t. XXV-XXVI, Warszawa-Kraków 1975, s. 175, przypis 65, proponując termin „postępowanie niesporne”). Przyjmuje się natomiast, że przepisy o wznowieniu w procesie (§ 578 k.p.c. niem. i nast.) mają odpowiednie zastosowanie. Ponadto potrzeba wnoszenia skargi w tym postępowaniu nie ma

stępowanie, natomiast A. Schönke, H. Schröder, W. Niese²⁵ zaprezentowali pogląd, że skarga o wznowienie jest nadzwyczajnym środkiem pomocniczym, który zbliża się do środków prawnych²⁶. Kodeks postępowania cywilnego niem. nie zawiera szczegółowych przepisów określających, kto jest czynnie legitymowany do wniesienia skargi o wznowienie postępowania. W dyspozycji § 578 k.p.c. niem. mowa jest tylko o stronach jedynie w aspekcie wystąpienia kolizji między wniesionymi jednocześnie do tego samego orzeczenia skargi nieważności i skargi restytucyjnej²⁷, natomiast nie ma sporu co do tego, że legitymacja do wniesienia skargi przysługuje interwenientowi samoistnemu, do którego mają zastosowanie przepisy o współuczestnictwie jednolitym²⁸, oraz ogólnym następcom prawnym stron procesowych, a następcom szczególnym tylko wówczas, gdy objęci są skutkami prawomocnego orzeczenia sądu²⁹.

Skarga o wznowienie występuje w dwóch procesowych postaciach, a mianowicie:

---

praktycznego zastosowania z uwagi na obowiązywanie tzw. dalszego zażalenia (*die weitere Beschwerde*), tak F. B a u r, *Die Grundbegriffe der freiwilligen Gerichtsbarkeit*, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1973, s. 71.

²⁵ A. Schönke, H. Schröder, W. Niese, *op. cit.*, s. 416-417.

²⁶ Termin „środek prawny” pochodzi od niemieckiego i austriackiego pojęcia *Rechtsmittel*. Podobnie na tle austriackiej ustawy procesowej G. N e u m a n, *Kommentar zu den Zivilprozeßgesetzen*, Wien 1927, s. 1404, podaje, że skargi oznaczone są jako nadzwyczajne środki prawne.

²⁷ Podobnie rzecz się ma w przepisach procedury austriackiej, gdzie przy dopuszczalności skargi o wznowienie (*Nichtigkeitsklage*) ustawodawca używa zwrotu bezosobowego (§ 529 k.p.c. austriac.), a tylko przy skardze restytucyjnej stanowi, że „może być wniesiona na wniosek strony...” (§ 530 k.p.c. austriac.). Powyższego oznaczenia nie zawierał polski k.p.c. z 1932r., nie zawiera go również obecne brzmienie art. 399 k.p.c.; zob. szerzej na ten temat M. S a w c z u k, *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1970.

²⁸ Tak F. S t e i n, M. J o n a s, *Kommentar zur Zivilprozessordnung*, wyd. 19, Tübingen 1968, uwagi do § 578 oraz R. B r u n s, *Zivilprozessrecht*, Berlin-Frankfurt am Mein 1968, s. 91 i 483-484. Odnośnie do podobnych rozwiązań w procesie austriackim zob. H. W. F a s c h i n g, *Kommentar zur Zivilprozessordnung*, Wien 1966, s. 474; t e n ż e, *Zivilprozessrecht*, Wien 1984, s. 389; W. H. R e c h b e r g e r, D. A. S i m o t t a, *op. cit.*, rozdział XV, s. 798.

²⁹ Tak F. S t e i n, M. J o n a s, *op. cit.*, jak w przypisie 44 oraz R. B r u n s, *op. cit.*, s. 26-27. Odnośnie do procedury austriackiej zob. H. W. F a s c h i n g, *op. cit.*, s. 475; W. H. R e c h b e r g e r, D. A. S i m o t t a, *op. cit.*, rozdział XV, s. 799.

A. Skargi o unieważnienie zapadłego prawomocnego orzeczenia sądowego (*Nichtigkeitsbeschwerde*)³⁰

Skarga powyższa, zgodnie z § 579 I k.p.c. niem., może zostać oparta na następujących zarzutach:

- 1) ciężkiego naruszenia procedury cywilnej,
- 2) niewłaściwej, pozaustawowej obsadzie składu sądu,
- 3) udziale sędziego wyłączanego z mocy ustawy albo sędziego podlegającego wyłączeniu przez sąd na wniosek (*iudex inhabilis* i *iudex suspectus*)³¹,
- 4) prowadzenia procesu przez stronę pozbawioną zdolności procesowej bez udziału jej reprezentanta³².

Podstawa wymieniona w pkt 4 jest specjalnym przypadkiem naruszenia konstytucyjnego prawa do wysłuchania, choć właściwą drogą do obalenia prawomocnego orzeczenia ze względu na naruszenie tego prawa, o którym mowa w art. 103 I GG (*Grundgesetz* – Ustawa Zasadnicza RFN), jest tzw. zażalenie konstytucyjne (*Verfassungsbeschwerde*) do Niemieckiego Sądu Konstytucyjnego (BVerfGG), stosownie do § 90 I BVerfGG³³, po wyczerpaniu drogi prawnej, wniesione w terminie 1 miesiąca od doręczenia prawomocnego orzeczenia (§ 93 I BVerfGG)³⁴.

---

³⁰ W wyroku *Bundesgerichtshof* (BGH) z dnia 5 maja, NJW 1982, s. 2449, podkreślono, wbrew panującej dogmatycznej niechęci do tego środka, że „(...) ustawodawca musi dopuścić skargę o unieważnienie, gdy zaistnieją określone ciężkie naruszenia postępowania, które podrywają zaufanie obywatela do wymiaru sprawiedliwości (...)”.

³¹ Zob. BGH, JZ 1959, s. 127, OLG Frankfurt, FamRZ 1977, nr 8, s. 110.

³² Zob. L. Rosenber g, K.H. Sch w a b, *Zivilprozeßrecht*, wyd. 14, München 1986, s. 1021 i nast.; H. Gil l e s, *Zur Systematik des Wiederaufnahmeverfahrens*, Zeitschrift für Zivilprozeß (dalej jako ZZZ) 1978, s. 465 i nast. oraz tenże ZZZ 1980, s. 390 i nast. Podstawy nieważności pokrywają się wprawdzie z katalogiem podstaw rewizji z § 551 k.p.c. niem., ale również, jak i te nie wymagają wykazania związku przyczynowego między skargą a zapadłym orzeczeniem.

³³ Zob. S. St u t h, [w:] D. U m b a c h, T. C l e m e n s, *Bundesverfassungsgerichtsge-setz. Mitarbeiterkommentar und Handbuch*, Heidelberg 1992, s. 1011.

³⁴ Zob. M. S a w c z u k, *Problemy dotyczące dostosowania polskiego prawa sądowego cywilnego do prawa europejskiego*, [w:] *45 lat Wydziału Prawa i Administracji UMCS w Lublinie*, red. A. Filipiak, Lublin 1995, s. 121-141 i cyt. tam literatura, orzecznictwo niemieckie oraz uwagi dotyczące modelu skargi konstytucyjnej w Polsce.

B. Skargi restytucyjnej (*Restitutionsklage*)

Skarga restytucyjna jest, zdaniem H.F. Gaula³⁵, związana z korekturą wadliwej podstawy faktycznej zapadłego orzeczenia i otwiera jeszcze raz *quasi*-nadzwyczajną instancję, mającą na celu ustalenie faktów.

Skarga powyższa, zgodnie z § 580 k.p.c. niem., może zostać oparta na następujących zarzutach: ciężkim naruszeniu prawa materialnego lub innych ciężkich błędach merytorycznych zapadłego prawomocnie orzeczenia, naruszeniu obowiązku przysięgi (strony, świadka lub biegłego), sfalszowaniu dokumentu, czynie karalnym strony procesowej lub jej przedstawiciela, naruszeniu urzędowych obowiązków przez sędziego oparciu orzeczenia na innym już prawomocnym orzeczeniu zapadłym na skutek popełnienia czynu przestępczego (tu przez sąd orzekający lub stronę)³⁶, kiedy zostanie „odnaleziony” wydany wcześniej, a dotyczący tej samej sprawy prawomocny wyrok lub istotny dowodowo dokument, który mógłby doprowadzić do korzystnego dla strony rozstrzygnięcia³⁷, uchyleniu orzeczenia, na którego podstawie wydane było zaskarżone orzeczenie³⁸.

Zasadę ogólną, wspólną dla przedstawionych podstaw restytucji, wyraził H.F. Gaul w sposób syntetyczny jako regułę „pewności dowodzenia”. Zauważa, że „(...) pozbawienie prawomocności orzeczenia jest dopuszczalne i zezwolone jedynie przy jawnym, ewidentnym zachwianiu podstaw faktycznych orzeczenia, a nadto pod warunkiem, że aktualna niezasadność orzeczenia jest rzucająca się w oczy każdemu, z uwagi na

---

³⁵ Zob. H.F. Gaul, *Die Grundlagen des Wiederaufnahmerechts und die Ausdehnung der Wiederaufnahmegründe*, Bielefeld 1956, s. 206.

³⁶ Przy czym musi zapaść wyrok karny zgodnie z § 581 I k.p.c. niem.

³⁷ Zamieszczeniu tej podstawy w przesłankach restytucyjnych, a nie w podstawach wznowienia wbrew zasadzie *sententia contra rem iudicatem* sprzeciwiał się H.G. Gaul, *op. cit.*, s. 63 oraz t e n Ź e, [w:] *Festschrift für M. Weber*, Bonn 1975, s. 166 ff; zob. w tej mierze przepis art. 403 § 3 polskiego k.p.c.

³⁸ Zob. L. Rosenberga, K.H. Schwaab, *op. cit.*, s. 1024; H. Gilles, *op. cit.*, s. 469 i 395. Pewnego poszerzenia podstaw restytucyjnych dokonała ustawa z dnia 1 lipca 1970 r. o dzieciach pozamałżeńskich przez dodanie nowej podstawy w § 641 i k.p.c. niem., choć takie rozwiązanie zostało negatywnie ocenione przez H.F. Gaula z punktu widzenia art. 41 GG, mówiącego o zasadzie jednakowego traktowania stron wobec prawa; por. H.F. Gaul, *Festschrift für Bosch*, Bonn 1976, s. 241, 253 i 266 ff oraz tam cyt. orzeczenie OLG Stuttgart, Fam RZ 1982, s. 193-194.

szczególnie wątpliwe środki dowodowe objęte podstawami orzeczeń (...)”³⁹. Teza ta została uznana również przez judykaturę niemiecką⁴⁰.

Warto zwrócić uwagę, że niemieckie prawo procesowe zajmuje się kwestią likwidacji negatywnych skutków wykonania wadliwego orzeczenia, następnie uchylonego. Uchylenie orzeczenia rodzi po stronie powoda z postępowania rozpoznawczego obowiązek zwrotu tego, co pozwany świadczył lub zapłacił (§ 717 III k.p.c. niem.)⁴¹.

Obydwie skargi mogą zostać wniesione przez podmioty uprawnione w terminie 1 miesiąca (termin *ad quo*) od powzięcia wiadomości o podstawie zaskarżenia (§ 584 k.p.c. niem.), nie później jednak niż przed upływem 5 lat (termin *ad quem*) od daty uzyskania przez wydane orzeczenie cechy prawomocności. Po tym terminie skarga jest niedopuszczalna (§ 586 k.p.c. niem.)⁴². Mówi się wówczas o prawomocności bezwzględnej⁴³. Skargę rozpatruje sąd, który wydał wadliwe orzeczenie.

Kolejnym nadzwyczajnym środkiem jest skarga o przywrócenie do stanu poprzedniego (*die Wiedereinsetzung in den vorigen Stand*).

Przysługuje ona, zgodnie z § 233 i nast. k.p.c. niem., stronie, która bez swojej winy nie zachowała ustawowego terminu do wniesienia lub uzasadnienia środka odwoławczego (*die Berufung*, czyli odwołania – § 511 k.p.c. niem). Istotnym jest przy tym środku krótki, bo tygodniowy termin do usunięcia przeszkody. Termin ten ma charakter zawity (§ 234 k.p.c. niem.)⁴⁴.

Niemiecka ustawa procesowa ogranicza ustawowe możliwości wzruszenia zapadłych prawomocnie orzeczeń sądowych⁴⁵. Z tego też powodu

---

³⁹ Tak. H.F. Gaul, *op. cit.*, s. 83f, 210 f i 216.

⁴⁰ BGHZ z dnia 13 marca 1981 r., NJW 1981, s. 1517-1518.

⁴¹ Nie stosuje się natomiast odpowiedzialności odszkodowawczej, a zatem § 717 II k.p.c. niem. nie ma zastosowania do sytuacji, gdy doszło do uchylenia orzeczenia prawomocnego w trybie skargi o wznowienie lub skargi nieważności; zob. H. H ö l l e r, *Zivilprozessordnung*, Köln 1984, s. 1761.

⁴² Por. art. 407 i 408 polskiego k.p.c.

⁴³ Tak L. Rosenberg, K.H. Schwab, *op. cit.*, s. 1025.

⁴⁴ Zob. L. Rosenberg, K.H. Schwab, *op. cit.*, s. 414 i nast. oraz D. J o h a n s e n, *Die Wiedereinsetzungen in den vorigen Stand nach der Rechtsprechung des BGH*, Neue Juristische Wochenschrift 1952, s. 524 i nast.

⁴⁵ Tak W.J. H a b s c h e i d, *Introduzione al. diritto processuale civile comparato*, Rimini-Maggioli 1984, s. 226.

judykatura niemiecka⁴⁶ usiłuje obejść przepisy o wznowieniu postępowania, chcąc w drodze powództwa z § 826 k.c. niem. doprowadzić do przełamania prawomocności, w sytuacji gdy zapadłe orzeczenie zostało wyłudzone w drodze sprzecznych z moralnością czynności albo w sytuacji gdy co prawda orzeczenie nie zostało wyłudzone, ale ze względu na swoją treść złośliwie wykorzystane⁴⁷. Doktryna niemiecka, nie podzielając takiego stanowiska sądów, występuje o analogiczne stosowanie przepisów o restytucji⁴⁸. Na uwagę zasługuje wypowiedź W. J. Habscheida⁴⁹, który zauważył, że niemieckie orzecznictwo dotyczące niezgodnego z dobrymi obyczajami wykorzystywania prawomocnego wyroku, oparte na § 826 k.c. niem., jest wzorcowym przykładem złego rozwiązania, które więcej problemów stwarza niż usuwa, i nadto dewaluje znaczenie prawomocności materialnej.

2. Szwajcarski system prawny w dziedzinie postępowania cywilnego charakteryzuje się pewnymi odrębnościami wynikającymi ze specyficznego rozwoju struktury państwa jako federacji (*Bund = Eidgenossenschaft*). Szwajcarski system nadzwyczajnych środków odwoławczych, podobnie jak system środków zwyczajnych, przewiduje środki odwoławcze występujące w poszczególnych kantonach oraz federacyjne środki odwoławcze, których zastosowanie ograniczone jest do ściśle określonych spraw⁵⁰.

Kantonalne nadzwyczajne środki odwoławcze kierowane są przeciwko orzeczeniom, które posiadają moc prawną. Funkcja ich polega na pozbawieniu tych orzeczeń mocy prawnej w celu ponownego rozpatrzenia sprawy i skorygowania wadliwego postępowania sądowego⁵¹. Należą

⁴⁶ Por. L. Rosenberg, K.H. Schwab, *op. cit.*, s. 1039.

⁴⁷ Por. BGH, NJW 1974, s. 557 czy BGH, NJW 1981, s. 1517-1518.

⁴⁸ Zob. H.F. Gaul, *op. cit.*, s. 99 ff; L. Rosenberg, K.H. Schwab, *op. cit.*, § 163; O. Jauernig, ZPR 1981, s. 64 II.; F. Stein, [w:] F. Stein M. Jonas, W. Grunsky, *Kommentar zur Zivilprozeßordnung*, Tübingen 1977, § 580, Rz. 25 wypowiedział pogląd, że „zwykła zmiana orzecznictwa, nie może tworzyć nowych podstaw wznowienia”.

⁴⁹ Tak W.J. Habscheid, *op. cit.*, s. 227.

⁵⁰ H.U. Walder-Bohner, *op. cit.*, s. 480; O. Vogel, *op. cit.*, s. 85-86.

⁵¹ W trzech kantonach (Zürich, Appenzell i St. Gallen) zostały powołane specjalne, odrębne sądy kasacyjne (*Kassationsgericht*). W pozostałych kantonach orzeczenia sądów wyższych instancji zapadłe w pierwszej instancji mogą być zaskarżone środkami nadzwyczajnymi, które są rozpatrywane przez ten sam sąd orzekający, jednak w innym składzie osobowym.

do nich: zażalenie (*Nichtigkeitsbeschwerde*) oraz rewizja (*Revision*, np. § 293 i nast. k.p.c. kantonu Zürich).

A. Zażalenie jako środek nadzwyczajny znane jest wszystkim kantonom, często pod różnymi nazwami (*Nichtigkeitsklage*, *Kassationsbeschwerde* czy *Beschwerde*)⁵². Zażalenie można oprzeć bądź to na ogólnych przesłankach, bądź na taksatywnie wymienionych przyczynach (np. w kantonie Bern). Należą do nich: poważne i sprzeczne z aktami sprawy ustalenia sądu co do stanu faktycznego będącego podstawą orzeczenia, dowolna ocena materiału dowodowego, fałszywe zastosowanie przepisów prawa materialnego, pogwałcenie zasad postępowania sądowego⁵³. Zażalenie jest środkiem subsydiarnym, co oznacza, że jest dopuszczalne tylko w sytuacjach, gdy strona procesowa nie posiada już możliwości wniesienia zwyczajnego środka odwoławczego.

Zażalenie federacyjne przysługuje od orzeczeń kantonalnych wydanych przez sądy ostatniej instancji, w sprawach, w których nie ma możliwości zwrócenia się do Sądu Federacyjnego w drodze odwołania (*Berufung*). Powody, dla których wniesienie tego środka jest dopuszczalne, są następujące: zamiast obowiązującego prawa federalnego zostało w orzeczeniu zastosowane prawo kantonalne lub obce albo zostały naruszone obowiązujące przepisy federacyjne dotyczące właściwości miejscowej i rzeczowej sądu⁵⁴.

B. Rewizja kantonalna jest dopuszczalna w wypadkach, kiedy po wydaniu prawomocnego orzeczenia zostaną odkryte nowe fakty i dowody, które mimo zachowania należytej staranności nie mogły być przez stronę procesową przedstawione. Rewizja jest również dopuszczalna w sytuacjach, kiedy zostanie udowodnione lub istnieją wystarczające przesłanki do przyjęcia, że orzeczenie sądowe wydane zostało wskutek popełnienia przestępstwa, np. na podstawie fałszywych zeznań świadków czy w oparciu o orzeczenie uzyskane za pomocą przestępstwa⁵⁵.

---

⁵² J. Kren-Kostkiewicz, *Środki odwoławcze w szwajcarskim prawie postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem organizacji sądownictwa oraz problemu niezawisłości sędziowskiej*, [w:] *Jednolitość prawa sądowego cywilnego a jego odrębności krajowe*, pod red. M. Sawczuka, Lublin 1997, s. 224.

⁵³ H.U. Walder-Richli, *op. cit.*, s. 427.

⁵⁴ J. Kren-Kostkiewicz, *op. cit.*, s. 225.

⁵⁵ H.U. Walder-Richli, *op. cit.*, s. 469.

Natomiast do federacyjnych nadzwyczajnych środków odwoławczych należą, podobne w swoim nazewnictwie, środki w postaci zażalenia, rewizji oraz środek specyficzny tzw. zażalenia państwowoprawnego (*staatsrechtliche Beschwerde*).

Rewizja federacyjna⁵⁶, zgodnie z dyspozycją § 136-138 szwajcarskiej ustawy o organizacji federalnego wymiaru sprawiedliwości⁵⁷, dopuszczalna jest przeciwko własnym orzeczeniom Sądu Federacyjnego w następujących wypadkach: gdy orzeczenie zostało wydane z naruszeniem zasad postępowania cywilnego (np. niezgodny z prawem skład sądu), odkrycia nowych ważnych faktów lub dowodów, złamania zakazu *reformationis in peius*, w sytuacji gdy orzeczenie zostało wydane na niekorzyść strony składającej rewizję pod wpływem przestępstwa lub wykroczenia. Środek ten składa się w postaci tzw. żądania (*Revisionsbegehren*)⁵⁸. Zmierza on do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy co do istoty, tj. do tzw. *iudicium rescissorium*, poprzedzonego uchycieniem zapadłego poprzedniego prawomocnego orzeczenia w tej sprawie względnie połączonego z takim uchycieniem, tj. z tzw. *iudicium rescindens*.

C. Zażalenie państwowoprawne jest to środek zaskarżenia, który przysługuje od orzeczeń kantonalnych, które kończą albo prowadzą proces wyłącznie w przypadkach, kiedy strona procesowa twierdzi, że jej prawo podmiotowe zagwarantowane przez konstytucję federacyjną zostało naruszone. Gdy Sąd Federacyjny przychyli się do twierdzeń strony procesowej, to wydane przez niego orzeczenie powoduje, że orzeczenie sądu niższej instancji zostaje skasowane, a sprawa przekazana do ponownego rozpoznania⁵⁹.

3. Włoskie prawo procesowe cywilne, podobnie jak i inne ustawodawstwa europejskie, dokonało podziału środków odwoławczych na zwyczajne i nadzwyczajne⁶⁰.

---

⁵⁶ Jest to środek odpowiadający skardze o wznowienie postępowania, występującej w polskim procesie cywilnym; por. M. Sawczuk, *op. cit.*, s. 56 i 138.

⁵⁷ *Bundesgesetz über die Organisation der Bundesrechtspflege* z 1943 r.

⁵⁸ H.U. Walder-Richli, *op. cit.*, s. 470-471.

⁵⁹ J. Kren-Kostkiewicz, *op. cit.*, s. 226.

⁶⁰ Por. G. Chiovenda, *Principi di Diritto Processuale Civile*, t. I, Napoli 1947, s. 908-909.

Włoska ustawa procesowa wykształciła nadzwyczajny środek zaskarżenia w postaci tzw. *Revocazione*, który przybiera postać: *revocazione straordinaria i revocazione*, wnoszone za pomocą prokuratora, oraz środek o nazwie *Opposizione di terzo* w postaci tzw. *opposizione di terzo ordinaria i opposizione di terzo revocatoria*⁶¹.

A. *Revocazione straordinaria* służy jedynie przeciwko prawomocnym orzeczeniom w następujących taksatywnie wymienionych przypadkach: w sytuacji gdy orzeczenie zostało przez stronę procesową podstępnie wyłudzone (art. 395 I k.p.c. włoskiego), gdy orzeczenie zostało wydane w oparciu o fałszywe zeznania świadków albo było oparte na fałszywych środkach dowodowych, przy czym fakt ten musi zostać potwierdzony uprzednim, o charakterze prejudycjalnym orzeczeniem sądu cywilnego lub karnego (art. 372 i 395 II k.p.c. włoskiego), gdy w trakcie postępowania nieprawidłowość zapadłego orzeczenia zostanie potwierdzona za pomocą dowodu z dokumentu, pod warunkiem, że dowód ten z powodu *vis absoluta* (siły wyższej) nie mógł być przez stronę procesową przeprowadzony w pierwotnym procesie (art. 395 III k.p.c. włoskiego) i gdy orzeczenie zostało wydane z rażącym naruszeniem prawa (art. 395 IV k.p.c. włoskiego)⁶².

Zgodnie z art. 398 k.p.c. włoskiego, środek ten jest składany w postaci pozwu (*citazione*)⁶³ do sądu, który wydał zaskarżone orzeczenie. Jeżeli skarga jest uzasadniona, sąd albo uchyla takie orzeczenie, albo może wydać nowe orzeczenie (art. 402 II k.p.c. włoskiego).

B. *Opposizione di terzo ordinaria*, zgodnie z dyspozycją art. 404 I k.p.c. włoskiego, przysługuje każdej osobie trzeciej, której prawa zostały naruszone przez wadliwe prawomocne lub wykonalne orzeczenie.

Opposizione di terzo revocatoria, zgodnie z dyspozycją art. 404 II k.p.c. włoskiego, przysługuje wierzycielowi albo jego następcom prawnym, jeżeli zaskarżone orzeczenie opiera się na podstępnie lub znowie, wyrządzając tym samym szkodę osobie trzeciej⁶⁴.

---

⁶¹ G.A. Micheli, *Corso di diritto processuale civile*, Milano 1960, s. 332; E. Fa z - z a l a r i, *Instituzioni di diritto processuale*, Padova 1989, s. 680.

⁶² W.J. H a b s c h e i d, *op. cit.*, s. 241. Jest to środek odpowiadający skardze o wznowienie postępowania w polskim k.p.c., zob. przypis 50.

⁶³ Por. dyspozycję art. 409 polskiego k.p.c.

⁶⁴ W.J. H a b s c h e i d, *Cywilnoprosesowe systemy środków odwoławczych w Europie*,

Oba te środki wnoszą się do sądu, który wydał zaskarżone orzeczenie (art. 405 I k.p.c. włoskiego). Nadto osoba trzecia może wraz ze złożonym środkiem zaskarżenia wnieść wniosek o zabezpieczenie, w postaci domagania się, aby nie egzekwowano zaskarżonego orzeczenia, jeżeli groziłoby to ciężką i nieodwracalną szkodą (art. 407 w zw. z art. 373 k.p.c. włoskiego).

4. W systemie procesu francuskiego, zgodnie z Nowym kodeksem procedury cywilnej (*Nouveau Code de Procédure Civile*)⁶⁵, obowiązującym od 1 stycznia 1976 r., orzeczenie uzyskuje prawomocność (*autorité de la chose jugée*) z chwilą jego wydania⁶⁶. Kiedy upłynęły terminy do wniesienia zwyczajnych środków zaskarżenia albo środki te zostały złożone bezskutecznie, umacnia się skuteczność zapadłego orzeczenia. Jednakże i ta „względna”⁶⁷ prawomocność może zostać obalona za pomocą nadzwyczajnych środków zaskarżenia⁶⁸, natomiast „bezwzględna” prawomocność orzeczenia nastąpi dopiero wówczas, gdy upłynęły terminy do wniesienia nadzwyczajnych środków zaskarżenia albo środki takie zostaną wniesione bezskutecznie. Nadto wniesienie nadzwyczajnego środka zaskarżenia zapobiega egzekucji, ale tylko w wyjątkowych, ustawowo określonych wypadkach.

Francuskie prawo cywilne procesowe zna trzy nadzwyczajne środki zaskarżenia: *recours en révision*, *pourvoi en cassation* i *tierce opposition*.

A. *Recours en révision* (skarga rewizyjna), którego odpowiednikiem była *requête civile* w k.p.c. francuskim, do 1 stycznia 1976 r. jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, który jest wnoszony od prawomoc-

---

[w:] *Jednolitość prawa sądowego cywilnego a jego odrębności krajowe*, pod red. M. Sawczuka, Lublin 1997, s. 209.

⁶⁵ Reforma francuskiej procedury cywilnej dokonała się z inspiracji H. Montulsky'ego, który w swoim dziele pt. *Pricipes d'une réalisation méthodique du droit privé*, Paris 1948, reprint Paris 1991, wytyczył jej kierunki; cyt. za J. Lapiere, *Prawo sądu do instruowania procesu z urzędu według kodeksu postępowania cywilnego na tle prawno-porównawczym*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci W. Broniewicza*, op. cit., s. 197, przypis 9.

⁶⁶ Zob. R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 1986, s. 609; tenże, *Chose jugée* (Daloz: *Répertoire de procédure civile et commerciale*, nr 46 i 51, cyt. za W.J. Habscheid, op. cit., s. 201, przypis 16).

⁶⁷ Por. J. Foyer, *De l'autorité de la chose jugée en matière civile. Essai d'une définition*, Thèse, Paris 1954, s. 77.

⁶⁸ Tak. J. Vincent, S. Guinchard, *Procédure civile*, Paris 1981, nr 837.

nych orzeczeń sądu, posiadających powagę rzeczy osądzonej (zatem jedynie od orzeczeń merytorycznych) i ma na celu uchylenie wadliwego orzeczenia (art. 593 k.p.c. francuskiego)⁶⁹. Środek ten zmierza do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy co do istoty, tj. do tzw. *iudicium rescissorium*, poprzedzonego uchyleniem zapadłego poprzednio prawomocnego orzeczenia w sprawie względnie połączonych z takich uchyleniem, tj. z tzw. *iudicium rescindens*⁷⁰.

Może on być oparty na taksatywnym katalogu błędów (*erreurs*), o których mowa w art. 595 k.p.c. francuskiego, a mianowicie: kiedy po wydaniu orzeczenia okaże się, że zostało ono wyłudzone podstępnie przez jedną ze stron procesowych, kiedy po wydaniu orzeczenia odnalezione zostaną istotne dla rozstrzygnięcia dokumenty, które w poprzednim postępowaniu zostały przez stronę zatajone, kiedy orzeczenie opiera się na dokumentach, których fałszywość została stwierdzona w prawomocnym orzeczeniu sądowym lub przyznana przez stronę procesową oraz kiedy orzeczenie opiera się na zaświadczeniach i zeznaniach świadków (w tym pod przysięgą), których fałszywość została następnie stwierdzona w prawomocnym orzeczeniu sądowym.

W tych wszystkich przypadkach środek zaskarżenia jest dopuszczalny tylko wówczas, gdy wnoszący go podmiot bez własnej winy nie mógł dochodzić podstaw przed uprawomocnieniem się orzeczenia.

Skargę rewizyjną składa się w postaci pozwu (*citation*) skierowanego przeciwko wszystkim stronom, których interes sprzeczny jest z interesem skarżącego, a rozstrzyga ją sąd, od którego pochodzi zaskarżone orzeczenie (art. 598 k.p.c. francuskiego)⁷¹. Wniesienie skargi nie wstrzymuje wykonania orzeczenia.

Termin do wniesienia skargi wynosi dwa miesiące i biegnie od momentu, w którym uchybienie orzeczenia stało się znane stronie (art. 596 k.p.c. francuskiego).

---

⁶⁹ Jest to środek odpowiadający skardze o wznowienie postępowania cywilnego, występującej w polskim procesie cywilnym (art. 399-416 k.p.c.).

⁷⁰ Por. J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, nr 1021.

⁷¹ Sąd rozpoznający skargę może połączyć orzeczenie o dopuszczalności skargi z orzeczeniem merytorycznym co do istoty sprawy.

B. *Pourvoi en cassation*⁷² (skarga kasacyjna – art. 604-639 k.p.c. francuskiego⁷³) jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, kierowanym do tzw. *Cour de Cassation* (sądu kasacyjnego)⁷⁴. Celem jej jest uchylenie orzeczenia sądu ostatniej instancji, wydanego z naruszeniem obowiązującego prawa⁷⁵. Sąd kasacyjny poddaje ocenie tylko takie fakty, które były podstawą dla zapadłego wcześniej orzeczenia, a jego rola ogranicza się do tego, aby ustalić, czy prawidłowo zastosowano prawo materialne do faktów stwierdzonych przez sąd w zaskarżonym orzeczeniu⁷⁶. Wniesiona skarga kasacyjna nie wywołuje skutku suspensywnego poza przypadkami przewidzianymi przez prawo.

Katalog przypadków dopuszczalności skargi kasacyjnej jest ściśle reglamentowany i należy do niego: naruszenie prawa materialnego (*contravention à la loi*), przez co należy rozumieć każdy błąd prawny co do zakresu znaczenia norm prawa francuskiego albo niewłaściwe jego zastosowanie⁷⁷, brak kompetencji (*incompétence*), naruszenie przepisów

---

⁷² R. Perrot, *Institutions judiciaires*, Paris 1986, s. 611 używa określenia *recours en cassation*, który jak podaje, wykonuje się w drodze czynności prawnej procesowej zwanej *pourvoi*.

⁷³ Trafnie W. Broniewicz, *Apelacja, kasacja i skarga kasacyjna w postępowaniu cywilnym (Problematyka terminologiczna)*, PiP 1999, z. 3, s. 59 de lege ferenda postuluje, aby nagłówkowi rozdziału o kasacji w polskim k.p.c. (art. 392 k.p.c.) nadać brzmienie „skarga kasacyjna”.

⁷⁴ Prawo francuskie jest kolebką instytucji kasacji. W 1790 utworzony został przez Konstytuantę sąd kasacyjny, zwany początkowo *tribunal de cassation*, a przez Dyktoriat przemianowany na *Cour de cassation*. W chwili obecnej najważniejsze zadanie *Cour de Cassation* polega na zagwarantowaniu praworządności orzecznictwa i zabezpieczeniu jednolitości stosowania prawa. Służy on zatem nie tylko interesom jednostki, lecz przede wszystkim interesowi publicznemu; zob. P. C a t a l a, F. T e r r é, *Procédure civile et voies d'exécution*, Paris 1976, s. 416-417; J. V i n c e n t, G. M o n t a g n i e r, A. V a r i n a r d, *La justice et ses institutions*, Paris 1982, s. 367-368.

⁷⁵ Por. J. V i n c e n t, S. G u i n c h a r d, *op. cit.*, nr 1023.

⁷⁶ Por. G. B o l a r d, *Le nouveau code de procédure civile français*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Józefa Skąpskiego*, Kraków 1994.

⁷⁷ Naruszenie normy prawa międzynarodowego nie upoważnia do wniesienia skargi kasacyjnej, ponieważ rola *Cour de Cassation* polega na zagwarantowaniu jednolitości prawa francuskiego; tak A. B a t i f f o l, P. L a g a r d e, *Droit international privé*, 5e éd. Paris 1970, I, nr 335 i nast.

prawa procesowego (*violation des formes*), których przestrzeganie nakazuje ustawa procesowa pod rygorem nieważności zapadłego orzeczenia (np. brak uzasadnienia orzeczenia), nadużycie władzy (*excès de pouvoir*), czyli wkroczenie sędziego orzekającego w sferę ustawodawstwa lub kompetencji administracji⁷⁸, brak podstawy prawnej, np. przy rozbieżności między dyspozycją a podstawą orzeczenia, ujawnienie w tej samej sprawie sprzecznych ze sobą, bezspornych orzeczeń pochodzących z różnych sądów (*contrariété de jugements*) i odpadnięcie podstawy prawnej, np. w przypadku sprzecznej nowszej (retroaktywnej) ustawy albo w przypadku uchylenia prawomocnego orzeczenia lub aktu administracyjnego prejudycjalnych dla orzeczenia w zaskarżonej sprawie (art. 607 k.p.c. francuskiego)⁷⁹.

Tak jak niemiecka *Revision* (§ 551 k.p.c. niem.), francuska instytucja kasacji ogranicza się jedynie do sprawdzenia naruszenia obowiązującego prawa. Jednakże, podobnie jak judykatura niemiecka, sąd kasacyjny pod pojęciem naruszenia prawa rozumie także przesłanki faktyczne, np. naruszenie zasad rozumowania i doświadczenia życiowego⁸⁰.

Legitymowane do wniesienia skargi kasacyjnej w ustawowym terminie dwóch miesięcy od daty otrzymania zaskarżonego orzeczenia (art. 612 k.p.c. francuskiego) są strony postępowania zakończonych objętym wnioskiem kasacyjnym orzeczenia.

---

⁷⁸ Jak podaje W.J. Habscheid, *op. cit.*, s. 204, w rzeczywistości sąd kasacyjny w drodze orzecznictwa znacznie rozszerzył zakres obowiązującego ustawowo pojęcia, w szczególności na naruszenie określonych ważniejszych zasad prawa procesowego, jak np. nieuwzględnienie zarzutu *res iudicaty*.

⁷⁹ Warto zwrócić uwagę, że w systematyce środka odwoławczego, jakim jest skarga kasacyjna (bez względu, w jakim modelu dwu- czy trójinstancyjnym), zarysowują się dwie metody ujmowania podstaw kasacyjnych, a mianowicie metoda analityczna (tu uregulowania francuskie, włoskie czy niemiecko-austriackie) oraz oryginalna metoda syntetyczna przyjęta w polskim systemie prawnym – art. 393¹ k.p.c.; zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *Komentarz do k.p.c.*, cz. I, t. I, pod. red. T. Erecińskiego, Warszawa 1999, s. 675-689; K. Piasecki, *Podstawy kasacji według polskiego kodeksu postępowania cywilnego w świetle prawnoporównawczym*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci W. Broniewicza*, Łódź 1998, s. 297.

⁸⁰ Tak. W.J. Habscheid, *Les Cours supérieures en République Fédérale d'Allemagne et la distinction du fait et du droit devant les juridictions suprêmes en France et en Allemagne*, [w:] *Introduzione al. Diritto processuale civile comparato*, red. W.J. Habscheid, Zürich 1986, s. 79.

W przypadku gdy strony nie zaskarżą orzeczenia sprzecznego z prawem w przewidzianym ustawowo terminie, uprawnionym do wniesienia skargi kasacyjnej jest szczególny rodzaj prokuratora tzw. *Procureur général près de la Cour de Cassation*.

Prokurator wnosi skargę kasacyjną z własnej inicjatywy i jest to tzw. *le pourvoi dans l'intérêt de la loi* lub na zarządzenie *Ministère public* jako tzw. *le pourvoi pour excès de pouvoir*. Ten pierwszy rodzaj jest to znana systemom prawa romańskiego kasacja w interesie prawa⁸¹, natomiast ten drugi rodzaj jest skargą kasacyjną z powodu nadużycia władzy, skierowaną przeciwko uzurpowaniu sobie przez sądy powszechne uprawnień legislacyjnych lub uprawnień zastrzeżonych tylko dla władzy wykonawczej.

Różnica między tymi dwoma przypadkami wszczęcia postępowania kasacyjnego przez prokuratora jest istotna z punktu widzenia bytu wadliwego orzeczenia i jego oddziaływania na strony procesu. W pierwszym przypadku ewentualne uchylene orzeczenia nie ma żadnego wpływu na stosunki prawne pomiędzy stronami; we wzajemnym stosunku stron orzeczenie pozostaje prawomocne. W drugim przypadku ewentualne uchylene orzeczenia przez sąd kasacyjny skutkować będzie *erga omnes*, a więc także wobec stron postępowania. W konsekwencji orzeczenie pomiędzy stronami utraci moc i nie będzie wiążące⁸².

Skarga kasacyjna nie zmierza ani do uchylenia, ani do zmiany zaskarżonego orzeczenia. Kiedy sąd kasacyjny uchyla orzeczenie, odsyła sprawę do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia temu samemu sądowi lub innemu tego samego szczebla, jak ten, od którego pochodzi zaskarżone orzeczenie. Oprócz normalnego przypadku kasacji zachodzi możliwość, że sąd kasacyjny uchyla zaskarżone orzeczenie bez przekazania go do

---

⁸¹ Por. S. Satta, *Le impugnazioni*, Milano 1962, s. 681.

⁸² Por. J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, nr 1033. Skargę prokuratora doręcza się w tym przypadku stronom. Początkowo francuska ustawa procesowa nie przewidywała możliwości udziału stron w tego typu sytuacji, mimo że uchylene orzeczenia na skutek skargi kasacyjnej w interesie prawa wywierało bezpośredni skutek wobec nich. Dopiero od 1947 r. strony mają prawo brać udział w takim postępowaniu; por. G. Cornu, J. Foyer, *Procédure civile*, Paris 1958, s. 196.

ponownego rozpoznania, zgodnie z dyspozycją art. 627 k.p.c. francuskiego⁸³.

Odesłanie przez sąd kasacyjny sprawy do ponownego rozpoznania następuje nie do *iudex a quo*, lecz do sądu tego samego szczebla (*ordre* – z reguły jest nim *Cour d'Appel*). Sąd ten przy rozstrzygnięciu sprawy nie jest związany podstawami orzeczenia kasacyjnego.

Dopiero w przypadku ponownego, i to z tych samych przyczyn, uchylecia orzeczenia przez sąd kasacyjny, sąd, któremu sprawa jest przekazana, związany zostaje oceną prawną sądu kasacyjnego. O ewentualnej drugiej kasacji rozstrzyga *Assemblée plénière Cour de Cassation*⁸⁴.

Warto zwrócić uwagę, że francuskie prawo procesowe zajmuje się kwestią likwidacji negatywnych skutków wykonania wadliwego orzeczenia, uchylonego następnie w postępowaniu kasacyjnym. Uchylenie orzeczenia rodzi po stronie powoda z postępowania rozpoznawczego obowiązki restytucji (*restitution*) tego, co było przedmiotem skutecznej egzekucji⁸⁵.

C. Tierce opposition (art. 582 i nast. k.p.c. francuskiego) jest to środek zaskarżenia orzeczenia służący osobie trzeciej, nie działającej w postępowaniu zakończonym orzeczeniem, które – oddziałując (jako swoisty pre-judikat) na jej sferę prawną – powoduje ujemne dlań następstwa. Dla pełnego przedstawienia cech instytucji opozycji osoby trzeciej należy rozważyć dwie kwestie, a mianowicie: jej charakter prawny i podstawy uzasadniające jej wniesienie.

Charakter prawny nie jest całkowicie jasny na gruncie francuskiej ustawy procesowej, podobnie jak nie był i nie jest jasny w innych sys-

---

⁸³ W myśl wyrażonej w tym artykule zasady, że *La Cour de Cassation pent casser sans renvoi lorsque la cassation n'implique pas qu'il soit à nouveau statué sur le fond*.

Kasacja *sans renvoi* (bez przekazania go do ponownego rozpoznania) ma miejsce także w przypadku opisanym w art. 617 i 618 k.p.c. francuskiego.

⁸⁴ Por. H. Croze, Ch. Morel, *Procédure civile*, Paris 1988, s. 377; J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, nr 1080-1084.

⁸⁵ Zob. na ten temat R. Perrot, *Cassation, Revue Trimestrielle de Droit Civil*, Paris 1983, s. 796; A. Jakubicki, *Restitutio in integrum w sądowym postępowaniu cywilnym*, Lublin 1993, s. 14.

temach romańskich. Przyjmuje się, że instytucja ta wykazuje cechy tak powództwa⁸⁶, jak i nadzwyczajnego środka zaskarżenia⁸⁷.

Ustawa procesowa nie ogranicza dopuszczalności tego środka do orzeczeń prawomocnych (tak jak to czyni np. wyraźnie przepis art. 404 k.p.c. włoskiego), a nawet wyraźnie podkreśla, że orzeczenie może mieć charakter prowizoryczny (*provisoire*), czyli tymczasowy (art. 584 k.p.c. francuskiego). Dopuszczalność wniesienia opozycji jeszcze przed uprawomocnieniem się orzeczenia jest o tyle uzasadniona, że w systemie prawa procesowego francuskiego brak jest instytucji interwencji ubocznej, zatem nie przewidującej związanych z nią możliwości obrony praw osoby trzeciej. Opozycja może być skierowana tak od orzeczeń sądów cywilnych, jak i karnych, gdy rozstrzygają one o sprawie cywilnej (w postępowaniu adhezyjnym). Konieczną przesłanką wniesienia opozycji jest posiadanie przez skarżącego interesu prawnego, przy czym wystarczy, że osoba trzecia *éprouve un préjudice ou la menace d'un préjudice* (uprawdopodobnia posiadanie interesu prawnego)⁸⁸. Prawo do wniesienia opozycji przedawnia się z upływem 30 lat i jest to termin prekluzyjny (art. 585 k.p.c. francuskiego).

Podstawami opozycji mogą być okoliczności występujące w dwóch grupach: przypadki gdy skarżący ma własne prawo w stosunku do przedmiotu objętego orzeczeniem, pod warunkiem, że jest ono wcześniejsze od tego orzeczenia i przypadki, w których skarżący powołuje się na oszustwo (*fraude*) popełnione w toku instancji (np. przez pozwanego, jego przedstawiciela ustawowego, pełnomocnika lub kuratora sądowego).

---

⁸⁶ Por. S. Satta, *op. cit.*, s. 346 i nast. przedstawia podobieństwo tej instytucji tak w relacji do powództwa, jak i do środka odwoławczego, skłaniając się do przyjęcia koncepcji raczej bliższej ujęciu opozycji jako szczególnego rodzaju powództwa. Z kolei R. Perrot, *op. cit.*, s. 613, uważa, że opozycja osoby trzeciej przeciwko orzeczeniu jest rodzajem *actio pauliana*. Środek ten jako *oposición de terceros a la cosa juzgada* rozwinęła judykatura hiszpańska i rozwiązaniami przypomina *opposizione di terzo* w prawie włoskim i omawianym *terce oppositon* w prawie francuskim. Dogmatycznie opozycja wykazuje cechy *actio pauliana* (art. 1111 k.p.c. hiszpańskiego); por. F. Ramos Mendez, *Derecho procesal civil*, Barcelona 1990, t. II, s. 677.

⁸⁷ O opozycji jako nadzwyczajnym środku zaskarżenia pisali pod rządem d. k.p.c. francuskiego R. Morel, *Traité élémentaire de procédure civile*, Paris 1932, s. 686 oraz G. Cornu, J. Foyer, *op. cit.*, s. 490.

⁸⁸ Por. J. Vincent, S. Guinchar, *op. cit.*, nr 1010, z przytoczonym tam orzecznictwem na temat pojęcia i zakresu interesu prawnego.

Samo wniesienie opozycji nie pociąga za sobą zawieszenia wykonalności zaskarżonego orzeczenia, ale sąd może tymczasowo zawiesić jego wykonanie w całości lub w części na wniosek osoby trzeciej lub pozostałych stron postępowania, które w takim przypadku stają się uczestnikami postępowania wywołanego na skutek wniesionej opozycji (art. 591 k.p.c. francuskiego).

Sądem właściwym do wniesienia tego środka jest sąd, którego orzeczenie zostało zaskarżone. Konsekwencją uwzględnienia opozycji jest uchylenie orzeczenia w całości lub w części jedynie w stosunku do osoby trzeciej (tu skutek *indivisibilité*); uchylenie skutków orzeczenia wobec wszystkich stron następuje jedynie w przypadku, gdy wykonanie zaskarżonego orzeczenia uniemożliwia wykonanie orzeczenia sądu o uchyleniu⁸⁹.

IV. Podsumowanie

Po tym syntetycznym przejrzeniu systemów nadzwyczajnych środków zaskarżenia wyłania się następująca konkluzja, że *en bone doctrine* (dla dobra nauki) nadzwyczajne środki zaskarżenia występują wszędzie tam, gdzie w wyniku zakończonego postępowania powstały do tego stopnia ciężkie uchybienia w zapadłym orzeczeniu, tak na skutek naruszenia prawa materialnego, jak i procesowego, że ze względu na ostateczny cel wymiaru sprawiedliwości (sprawiedliwe orzeczenie – art. 6 § 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności)⁹⁰ musi zostać obalona prawomocność. Jako takie środki rozumiane są: w prawie niemieckim i austriackim skarga o unieważnienie i skarga restytucyjna, *recours en révision* w prawie francuskim czy *revocazione straordinaria* w prawie włoskim oraz *Nichtigkeitsklage* i *Revision* w prawie szwajcarskim. Co prawda nie pokrywają się podstawy zaskarżenia, a środki rozpatrywane są bądź przez *iudex a guo*, bądź przez sąd instancji nadrzędnej, ale kwestie te należą

---

⁸⁹ Por. J. Vincent, S. Guinchard, *op. cit.*, nr 1016.

⁹⁰ O. Jacot-Guillarmod, *L'arbitrage prive face à l'article 6 § de la Convention européenne des Droits de l'Homme*, [w:] *Protecting Human Rights: The European Dimension. Studies in Honour of G.J. Wiadra*, ed. by F. Matscher, H. Petzold, Köln-Berlin-Bonn-München 1988, s. 283-286; A. Grotian, *Article 6 of the European Convention on Human Rights – The Right to a Fair Trial*, Strasbourg 1992, s. 1-2.

uznać za mające charakter drugorzędny, przy założeniu, że rozwiązania narodowe muszą się różnić, przynajmniej do czasu powstania jednego europejskiego prawa sądowego cywilnego będącego w fazie *in statu nascendi*⁹¹.

Z kolei występujący w ustawodawstwie procesowym Francji, Włoch i Hiszpanii środek zaskarżenia w postaci skargi (opozycji) osoby trzeciej pozwala na skuteczne zwalczanie wadliwego prawomocnego orzeczenia, którego ujemne następstwa mogą dotyczyć praw podmiotowych osób bezpośrednio nie uczestniczących w postępowaniu, w którym wydano takie orzeczenie⁹².

---

⁹¹ Por. M. S a w c z u k, *Uwagi o europejskim prawie sądowym cywilnym i o odrębnościach krajowego prawa sądowego*, [w:] *Jednolitość prawa sądowego cywilnego a jego odrębności krajowe*, pod red. M. Sączuka, Lublin 1997, s. 70-77.

⁹² Por. w prawie niemieckim możliwość wystąpienia przez osobę trzecią aż do ponownego zakończenia postępowania w charakterze interwenienta ubocznego, samoistnego (*selbständige oder streitgenössische Nebenintervention*), jeżeli ma ona interes prawny w wygranu sprawy przez przeciwnika strony procesowej, do której przystąpił, oraz jej pozycję procesową zbliżoną do pozycji współuczestnika w sporze (§ 66-69 k.p.c. niem.).